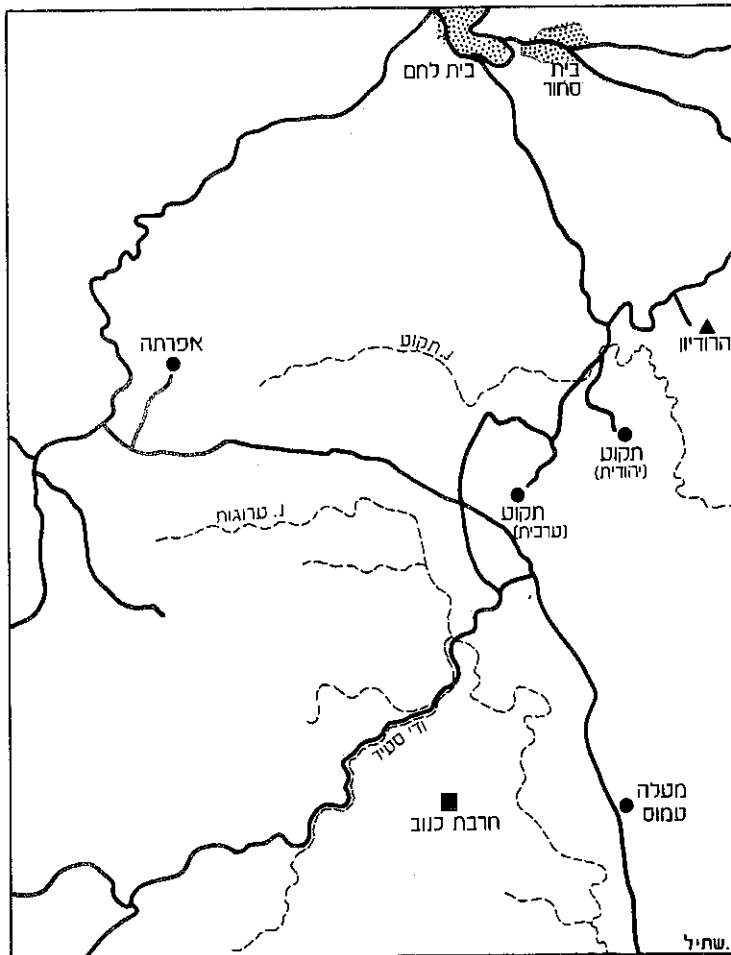

אתרים בוטניים בארץ

חרבת כנוב בספר יהודה אהרן ליסטון

חרבת כנוב הוא אתר בוטני מעניין הנמצא כ-2 ק"מ (בקו אוויר) ממערב לשוב מעלה עמוס שבאיזור ספר יהודה. המקום נמצא על גבולו המערבי של השטח המוצע להרחבת

מפה 1: חרבת כנוב - מפת התמצאות.

שמורת הטבע נחל ערוגות עלילי. סקר בוטני של המקום נעשה באפריל 1984 יחד עם שמול יעקב וג'ידי שגיא, אנשי רשות שמורות הטבע. הגענו לחרבת כנוב בעקבות תצפית על מציאת עץ לבנה רפואי, בנקודה שערוץ קטן היווה מאתר החורבה נכנס לנחל ערוגות. התחלנו את דרכנו אל עץ הלבנה ממאהל בדואי הנמצא כקילומטר מדרום-מזרח לחרבת כנוב. ירדנו במדרון הפונה לכיוון צפון-מזרח, מגובה 900 מטר עד לערוץ הנחל הנמצא ב-600 מטר מעל פני הים. המדרון מכוסה בחברה של סירה קוצנית. כבר בתחילת הירידה התבררנו במרבדים של תלתן הנביאים, מין אנדמי לארץ ישראל ואופייני לבתות הספר.

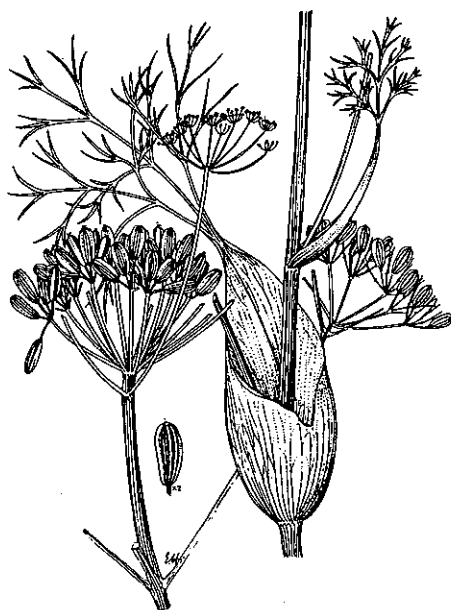

תלתן הנביאים
Trifolium prophetarum Hossain

תלתן הנביאים דומה לתלתן הארגמן – המין הנפוץ באזורים הים-תיכוניים של הארץ – אך נבדל ממנו בממדיו הקטנים ובשעירות הרכה שלו. גם תלתן מאדים היה נפוץ כאן. מין זה דומה לתלתן חקלאי, ושונה ממנו בקרקפות הקטנות יותר ובצבע האדום של הפרחים. מין נדיר אחר, אשר נמצא במדרון בשפע לא רגיל, הוא **תריסנית זיפנית**, הנבדל מתריסנית מלולה בזיפים הקשים המכסים את פני הפרי. גם היא אופיינית לבתות הספר. בסוף המדרון, לרגלי מצוק, אכן מצאנו את המטרה, פרט לפה ומפותח של לבנה רפואי במלוא פריחה. בקרבת העץ הבוגר היו גם כמה פרטים צעירים של לבנה. יכולנו לסיים פה את המסע ולהתחיל לטפס חזרה לג'יפ (רק 300 מטר!), אבל תשומת לבנו הופנתה למצוקים התלולים מעץ לערוץ הנחל. והנה, על קיר של צנור קטן, לא הרחק מעץ הלבנה, מצאנו אוכלוסיה חדשה של צפרנית אפורה! צפרנית אפורה היתה ידועה עד כה רק מוואדי סוואנית ומוואדי פרה במדבר יהודה. צפרנית אפורה היא צמח רב-שנתי מעוצה בבסיסו, ומאופיין בעלים שעירים (ולכן אפורים) הערוכים בשושנת, ובעמודי תפרחת שבירים, הנושאים כמה פרחים לבנים תלולים כלפי מטה (ראה איור בשער קדמי פנימי). האוכלוסיה החדשה של צפרנית אפורה בחרבת כנוב מצויה כמה עשרות

קלומטרים דרומית לשתל האוכלוסיות האחרות במדבר יהודה, וכאמור לעיל, המין לא ידוע היום ממקומות אחרים בארץ. אמנם, לפי אהרונסון היא נתונה גם מן החרמון, אך החברר כי מדובר בהגדרה מוטעית של **צפרנית שנונת-כותרת**. אהרונסון אכן אסף את ה**צפרנית האפורה** על מצוק הארבל, אך כל נסיונותינו לאתר אותו שם בשנים אחרונות, היו לשווא. עובדה מעניינת היא הימצאות **צפרנית אפורה** בלבנון, בסביבות ג'זין ובמקומות אחרים. ייתכן כי בעבר היתה תפוצתה של **צפרנית אפורה** רציפה, ועקב שינויי אקלים היא נכחדה ברוב שטחי תפוצתה, ורק במדבר יהודה, היכן שישנם מצוקים והפרשי גובה גדולים, היא יכלה "לנדוד" למעלה או למטה, בהתאם לשינויי האקלים וכך לשרוד.

ובחזרה לחרבת כנוב: לאחר הצניר של ה**צפרנית** וההליכה לאורך המצוק מעל הנחל (עם הפסקה קצרה כדי לבדוק את המעילין אשר במקום) נמשכנו לכתמים של פריחה צהובה של **כלך**. ראינו מלמטה שהצמחים נמוכים מדי מכדי להיות **כלך מרוקני** האופייני למצוקים. כאשר טיפסנו והתקרבנו, ראינו את הנדנים הענקיים של העלים שיכלו להיות רק של **כלך שומרוני**! וצמח זה היה ידוע עד כה רק מכמה ואדיות במזרח השומרון – ואדי בידא, ואדי עזמוט וואדי מכוך. **כלך שומרוני** נחשב למין אנדמי לארץ ישראל, אבל הוא דומה מאוד למין אחר בשם **כלך מזרחי** המופיע גם בלבנון, טורקיה, עירק ופרס. בכל מקרה, התפוצה המקוטעת של **כלך שומרוני** ושל המין הקרוב לו, **כלך מזרחי**, דומה לתפוצה המקוטעת של **צפרנית אפורה**, ולכך מתבקש הסבר.

כלך שומרוני
Ferula samariae Zoh. et Davis

עוד שני צמחים נדירים שנמצאו למרגלות המצוק הם **אכילאה ארם-צובאית** ועלוקת סגונית (רכת שיער לפי הפלורה). **אכילאה ארם-צובאית** היא בן-שיח עם עלים צרים מאוד ופרחים צהובים. היא דומה ל**אכילאה גפורה** הידועה מהחרמון אבל אין היא מכוסה בשערות צמירות וצפופות אלא בשערות דלילה. **אכילאה ארם-צובאית** נמצאת גם באיזור לכיש וצפונית לעומר ויש לה תפוצה אירנו-טורנית רחבה בארצות המזרח התיכון. **לעלוקת סגונית** פרחים צהובים וסגולים וגם הגבעול והחפים הם סגולים. זהו מין נדיר של בחת סירה קוצנית.

אכילאה ארם-צובאית
Achillea aleppica Dc.

לסיכום, נבילא עוד דוגמאות של צמחים רליקטים, המפוזרים במצוקי מדבר יהודה ובמזרח השומרון. שני מינים בעלי תפוצה עולמית דומה לזו של **צפרנית אפורה** ו**כלך שומרוני/מזרחי** הם געדת הסלעים ו**דבקה אפורה**. ולבסוף, המין הרליקטי המובהק ביותר (לדעתי) המצוי בארץ הוא **מרור שנהבי***, השייך לקבוצת המינים הרב-שנתיים מן הסוג מרור. המינים בקבוצה זאת נפוצים באיזורים האטלנטיים – מדאירה, האיזורים הקנריים, ואיזורים כף-ורדה. מין אחד נמצא גם בהרי האטלס שבמרוקו. עדיין לא נמצא מין בקבוצה זאת לאורך כל היבטים התיכון, חוץ מ**מרור שנהבי**, שהוא מין אנדמי למדבר יהודה ועבר הירדן. ניתן לראות אותו בנחל תקוע, מעל למערת חריטון. יש למרור זה גבעול לבן בוקה ופריחתו הצהובה חלה בעיקר בחודש הסתיו.

* במגדיר החדש מופיע **המרור השנהבי** תחת הסוג **בן-מרור**. אבל לסוג **בן-מרור** אופייניים פרחים סגולים או לבנים וקרפופות ארוכות וצרות, התלویזות כלפי מטה. סימנים אלו לא מצויים בצמח שלנו, והוא מתאים לסוג **מרור** בכל תכונותיו. בפלורה הוא נקרא **מרור שנהבי**, ואנחנו מקבלים דעה זו (ראה איור בשער אחורי פנימי).